

reldoorlog.
de noot

*Joden van Antwerpen
juifs de Belgique. De
caust" nog nadrukkelijk
everij EPO te Berchem
R (304 blz., ISBN 90-
n standaardwerk. Voor
liceerde hij op dit vlak
pé et ses juifs. Belgique*

*Een geschiedenis van
dat in 2000 bij Lannoo
portatie van Antwerpse
el zeer grondig tewerk
men heeft hij blijkbaar
06 joden op 25 januari
1 achtereenvolgens koers
In Schulem (sic!) werd
fgezet...". Wie meer wil
n terecht bij *Joden te*
1992), maar vooral bij
n Marc BERTRANDS:
ertrands heeft zich diep
welk concentratiekamp
in Beverlo, maar volgt
ling uit de kampen. De
al Duitse verantwoorde-*

Muntcirculatie in de zestiende en zeventiende eeuw: drie *Limburgse* teksten

Rombout Nijssen & Raf Van Laere

Nu een hele reeks Europese nationale munten definitief de plaats lijkt te ruimen voor de euro, kunnen velen zich nog moeilijk voorstellen dat enkele generaties geleden het dagelijks gebruik van munten aan totaal andere regels gebonden was dan tijdens afgelopen eeuw toen de fiduciaire munt haar onstuitbare opmars begon.

Tot bij de aanvang van de 20ste eeuw wordt de waarde van de munten voornamelijk bepaald door de hoeveelheid edel metaal - goud of zilver - die zij bevatten. Gewicht en gehalte spelen een cruciale rol. Maar eenmaal deze gekend zijn, kunnen munten van de meest uiteenlopende herkomst bijna probleemloos als betaalmiddel gebruikt worden. Vermits het slaan van munten een winstgevende activiteit is, probeert de vorst echter te vermijden dat zijn munten uitgevoerd worden want dit houdt het risico in van metaalschaarste en dus stillegging van de muntslag en verlies van winsten. Anderzijds kan en wil hij meestal niet beletten dat een aantal goed aangeschreven munten uit de buurlanden binnen zijn eigen territorium bijna of helemaal vrij in omloop zijn.

De studie van de muntomloop levert heel wat interessante gegevens op voor de economische geschiedenis van een streek. Handelsstromen, onevenwichten tussen in- en uitvoer, monetaire en economische politiek kunnen op die manier geanalyseerd en bestudeerd worden. Dergelijk onderzoek is echter bijzonder complex omdat verschillende elementen een niet steeds even makkelijk in te schatten rol spelen.

In principe staan verschillende soorten bronnen ter beschikking. Vaak wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen de concrete munten of speciën en de archivalische en andere geschreven bronnen. Elk type bron vertelt een eigen verhaal en belicht een ander facet van de muntomloop en de monetaire geschiedenis. Hoewel het ons te ver zou leiden om hier alle soorten bronnen uitvoerig te bespreken, lijkt een bondig overzicht toch nuttig.

Vanzelfsprekend vormen de munten zelf een belangrijke bron van informatie. Niet alleen hun samenstelling en gewicht maar vooral de vondstomstandigheden kunnen een goed inzicht verschaffen in de samenstelling van de muntomloop tijdens een concrete periode. Zo is het van belang of bepaalde muntsoorten in schatten voorkomen, en vooral in welk soort schatten. Langzaam opgebouwde spaarschatten, zoals de 18de-eeuwse schat van Lummen, bevatten zorgvuldig uitgekozen munten van relatief hoog gewicht, die meestal echter niet representatief zijn voor de globale muntomloop onder meer omdat kleingeld in deze schatten bijna steeds ontbreekt. Vlug verborgen noodschatten geven meestal een beter idee van welke munten er in omloop waren omdat de eigenaar niet de tijd had om een keuze te maken tussen de munten, die hij veilig wilde bewaren. Toch stelt zich ook in deze gevallen dikwijls de vraag hoe betrouwbaar dit soort schatten de muntomloop weerspiegelt. Een schat, die onlangs in Tongeren gevonden werd en die bij het begin van de Eerste Wereldoorlog verborgen werd, maakt ten overvloede duidelijk dat concrete factoren zoals de aanwezigheid van vijandelijke troepen de samenstelling van een noodschat op korte tijd drastisch kunnen beïnvloeden.

Maar ook goed geregistreerde vondstcomplexen zoals archeologische opgravingen en systematisch genoteerde losse oppervlaktevondsten leveren belangrijke informatie op, vooral voor het gebruik van pasmunt en het voorkomen van imitaties en vervalsingen. Daarbij valt op dat een specifiek gebruik zoals offeren een heel andere indruk kan geven van de muntomloop dan meer verspreid los gevonden munten.

Archivalische bronnen geven een heel ander soort informatie. De inhoud, de draagwijdte en de betekenis hangen vooral af van de herkomst van de bron. Het is daarbij belangrijk een onderscheid te maken tussen officiële en private documenten. De eerste categorie is voornamelijk van belang voor betrouwbare productiegegevens zoals gehalte, gewicht, aantal geslagen munten... Officiële wisselkoersen, fiscale en andere documenten kunnen elk op hun wijze informatie bevatten die elders niet of moeilijk opgespoord kan worden. Geschreven bronnen zijn de enige die ons informatie geven over de rekenmunt⁽¹⁾, een theoretische munteenheid die uitsluitend een boekhoudkundig waarde bezit en die, in tegenstelling met concrete muntstukken of speciën, niet geslagen wordt. De rekenmunt fungeert als waardemeter voor de speciën en laat toe de evolutie in de wisselkoersen nauwkeurig te volgen.

⁽¹⁾ Een goede beschrijving van de betekenis en het belang van de rekenmunt geeft J.-P. PEETERS, *De middeleeuwse rekenmunt in de Nederlanden. Een status quaestionis*, in: J. BAERTEN, *Muntslag en muntcirculatie in de Nederlanden. Zuid en Noord op de weegschaal*. Brussel, 1983, blz. 121-134.

an informatie. Niet al-
digheden kunnen een
p tijdens een concrete
voorkomen, en vooral
s de 18de-eeuwse schat
tief hoog gewicht, die
op onder meer omdat
n noodschatten geven
dat de eigenaar niet de
s wilde bewaren. Toch
ur dit soort schatten de
vonden werd en die bij
n overvloede duidelijk
epen de samenstelling

gische opgravingen en
ngrijke informatie op,
taties en vervalsingen.
idere indruk kan geven

inhoud, de draagwijdte
let is daarbij belangrijk
. De eerste categorie is
gehalte, gewicht, aantal
umenten kunnen elk op
oord kan worden. Ge-
ekenmunt (1), een theo-
bezit en die, in tegen-
De rekenmunt fungeert
lkoersen nauwkeurig te

geeft J.-P. PEETERS, *De mid-
Muntslag en muntcirculatie*
134.

nd van Loon 80 (2001)

Officiële bronnen weerspiegelen echter niet altijd de dagelijkse economische realiteit. Hiervoor moet men te rade gaan bij private contracten en rekeningen. Maar ook andere private documenten zoals losse notities, dagboeken, reisverhalen... kunnen bijkomende gegevens aan het licht brengen. De keuzemogelijkheden zijn erg breed en telkens opnieuw moet de relevantie van de bestudeerde bron afgewogen worden.

Tot nu toe kreeg de monetaire geschiedenis van Limburg weinig aandacht. Nochtans bestaan er heel wat aanwijzingen dat zij specifieke kenmerken bezat. Hiervoor pleiten niet alleen het grote aantal plaatselijke muntateliers - nergens elders in België waren er tijdens de late Middeleeuwen zo veel ateliers werkzaam op zo'n beperkte oppervlakte - maar ook de geografische positie op de grens tussen het Heilig Roomse Rijk der Duitse Natie en de Bourgondische, later Habsburgse Nederlanden hebben ongetwijfeld de muntomloop beïnvloed.

Tijdens de late Middeleeuwen wordt een bijna onoverzichtelijke hoeveelheid muntsoorten geproduceerd. De vele heerlijke muntateliers uit het Maasland maken dankbaar van deze situatie gebruik om minderwaardige imitaties in omloop te brengen en spelen daarenboven vaak een rol in de productie van valse munten. Als gevolg van de ontdekking van nieuwe zilver- en goudvoorraden in Centraal Europa en Amerika ondergaat de muntproductie een grondige wijziging. Vanaf het begin van de 16de eeuw worden de gevolgen van deze ontdekkingen op monetair vlak stilaan zichtbaar in de vorm van zware zilveren - thalers/daalders - en later ook zwaardere gouden munten. De complexiteit van de muntomloop in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de 16de eeuw wordt treffend geïllustreerd in de tentoonstelling en bijhorende catalogus *Keizer Karels geldbeurs. Geld en financiën in de XVIe eeuw* (2).

Wetenschappelijk onderzoek naar de muntcirculatie tijdens de late Middeleeuwen en de Moderne Tijden concentreert zich voornamelijk op de Habsburgse Nederlanden en laat - traditiegetrouw - het prinsbisdom Luik voor een goed deel buiten beschouwing. Toch zijn de monetaire problemen in deze regio niet minder boeiend dan elders in de Nederlanden, integendeel. In de bestuurlijke mozaïek spelen de prins-bisschoppen weliswaar de hoofdrol maar enkele plaatselijke heren zoals de graven van Rekem maken van hun specifieke situatie gebruik om eeuwenlang hun muntrecht uit te oefenen. Wellicht ligt deze toestand aan de basis van de bijzonder pragmatische monetaire aanpak door de plaatselijke bevolking. Deze wordt treffend geïllustreerd door enkele losse, privaatrech-

(2) Tentoonstelling georganiseerd te Gent en te Brussel door het Museum van de Nationale Bank van België naar aanleiding van het Keizer Karel-jaar.

telijke documenten, die een bijzonder goed idee geven van de dagelijkse praktijk van het gebruik van verschillende muntsoorten in Limburg tijdens de 16de en de 17de eeuw. Ondanks het feit dat de documenten, die hier volgen, door hun geringe aantal nauwelijks representatief kunnen zijn en ongetwijfeld een onvolledig beeld geven, valt op dat de opgesomde muntsoorten afwijken van de munten van schatten uit dezelfde periode.

1. Rijksarchief Hasselt, Archief van de schepenbank van Kozen, nr. 32, fol. 139r-141r

De eerste tekst werd in 1578 geregistreerd in het archief van de schepenbank van Kozen. Hij betreft de aanstellingsvoorwaarden waaronder Adam van Kerckhem, heer van Kozen, in 1575 en in 1577 het schoutsambt in die heerlijkheid samen met het stadhouderschap van de heerlijke leenzaal en het meiersambt van het heerlijk cijns-hof aan Govart Vander Maesen toevertrouwde. De tekst leert ons dat Vander Maesen aan de heer van Kozen een pandsom van 300 gulden of 6000 stuivers Brabants - rekenmunt - moest betalen om het schoutsambt te mogen uitoefenen. Bovendien moest de schout jaarlijks met nieuwjaar vier *steen* vlas geven aan de echtgenote van de heer van Kozen. De heer van Kozen hield zich het recht voor op elk ogenblik een einde te kunnen maken aan deze overeenkomst, mits hij de pandsom aan Vander Maesen terugbetaalde. Blijkbaar werd de heer van Kozen in 1577 door een niet bij name genoemde derde benaderd, met het voorstel om het schoutsambt tegen een hogere pandsom over te nemen. Met deze situatie geconfronteerd, zag Vander Maesen zich verplicht het pandbedrag zelf te verhogen tot 370 gulden. Over de 70 gulden die Vander Maesen in 1577 bijbetaalde, vermeldt de tekst dat hij ze vereffende met *stuvers vanden nauwe slage*. De speciën die in 1575 gebruikt werden voor de betaling van 300 gulden werden nauwkeuriger beschreven.

Bij de aanstelling van een ambtenaar is het gebruikelijk dat beide partijen hun financiële verplichtingen contractueel vastleggen. De afgesproken bedragen worden daarbij in principe in rekenmunt genoteerd maar in deze tekst worden daarenboven alle speciën opgesomd waarmee de betaling gebeurde. Ongetwijfeld speelt de snelle evolutie van de monetaire toestand hierbij een belangrijk rol. Van het begin van de eeuw tot de datum van het afsluiten van het contract werden er immers meer dan 20 globale officiële koerswijzigingen afgekondigd en op 4 december 1577 volgt nog maar eens een nieuwe *cry* waarin de koersen van de gangbare munten herzien worden. Slechts door uitdrukkelijk de betaalde speciën op te sommen en door contractueel vast te leggen dat bij een eventuele terugbetaling dezelfde muntsoorten moeten gebruikt worden, kunnen beide par-

gelijkse praktijk van het 16de en de 17de eeuw. Het geringe aantal nauwelijks gegeven, valt op dat de uit dezelfde periode.

Bank van Kozen, nr.

De schepbank van Kozen. De heer van Kerckhem, heer van Kozen met het stadhouderslijk cijnschot aan Govart van Maesen aan de heer van Kozen - rekenmunt - moest de schout jaarlijks betalen van Kozen. De heer van Kozen kunnen maken aan deze munt betaalde. Blijkbaar werd de munt benaderd, met het oog nemen. Met deze situatie drag zelf te verhogen tot bijbetaalde, vermeldt de heer van Kozen De speciën die in 1575 verkeuriger beschreven.

De partijen hun financiële zaken worden daarbij in principe boven alle speciën opgevoerd. De evolutie van de munt in de 16de eeuw tot de datum van de globale officiële koerslijst maar eens een nieuwe crysallijn slechts door uitdrukkelijk verleggen dat bij een evenredigheid, kunnen beide par-

tijen speculaties op de wisselkoersen vermijden. De opsomming in deze tekst levert, samen met enkele andere financiële bemerkings, daarom een bijzonder verhelderende blik op de dagelijkse monetaire praktijk in het prinsbisdom Luik bij het begin van het laatste kwart van de 16de eeuw.

Goud	
32 Filipsguldens	960 stuivers Brabants
16 Metzer guldens	584 stuivers Brabants
10 goudguldens	360 stuivers Brabants
16 Hoornse guldens	192 stuivers Brabants
4 zonnekronen	184 stuivers Brabants
3 gouden ridders	78 stuivers Brabants
1,5 Andriesguldens	54 stuivers Brabants
2 Clemmerguldens	50 stuivers Brabants
1 goudgulden	36 stuivers Brabants
1 Karolusgulden	26 stuivers Brabants
1 gouden ridder	26 stuivers Brabants
Zilver	
25 zilveren Filipdaalders	900 stuivers Brabants
? kruisdaalders (patagons)	700 stuivers Brabants
? realen	420 stuivers Brabants
10 rijksdaalders	320 stuivers Brabants
24 Bergse pennigen	120 stuivers Brabants
Onbekend	
34 gulden ... als dat gengich ende gevich was op 26.01.1575	680 stuivers Brabants
14 gulden en 2 stuivers ... in Brabant geslagen	282 stuivers Brabants
15 stuivers Brabants	15 stuivers Brabants
Totaal	5987 stuivers Brabants

Dat een 13-tal stuiver Brabants in de som ontbreekt, is niet verwonderlijk. Dergelijke kleine afwijkingen worden in de meeste private rekeningen normaal geacht.

Meer dan 42% van de betaling gebeurt in gouden munten. Ongeveer 41% wordt betaald in zware zilveren munten. Van ongeveer 16% van de munten ontbreekt elke

aanduiding over welke munt het precies gaat. Maar vermits het bij de gekende zilveren munten steeds gaat om zware munten mag men veronderstellen dat het bij de niet geïdentificeerde munten voor een goed deel gaat om kleinere zilveren denominaties. Men mag dus aannemen dat iets minder dan 60% van de betaling in zilver gebeurt. De helft van het bedrag wordt betaald met munten afkomstig uit de Bourgondische en Habsburgse Nederlanden: de gouden Andries-, Filips- en Karolusgulden en de zilveren Filips- en kruisdaalder of patagons. Bij de gouden zonnekronen gaat het hoogstwaarschijnlijk om stukken geslagen door keizer Karel en niet om de gelijkaardige Franse stukken. Munten uit naburige vorstendommen: Berg, Gelderland - Clemmergulden - en Luik - Hoornse gulden - zijn samen slechts goed voor ongeveer 6%. Het is echter onmogelijk om de herkomst van alle opgesomde munten te bepalen. Zo is er tweemaal sprake van goudgulden en van gouden ridders zonder dat duidelijk is of deze onderling verschillen of niet. Toch staat het overwicht van munten uit de Bourgondische en de Habsburgse Nederlanden buiten kijf.

Als men deze gegevens vergelijkt met schatvondsten uit dezelfde periode dan valt vooral het belangrijke aandeel van de gulden van de stad Metz - bijna 10 % - op. In Belgische schatten is deze muntsoort immers uiterst zelden vertegenwoordigd. Ook het relatief hoge aandeel van de al even slecht befaamde Hoornse gulden van de Luikse prinsbisschop Jan van Horn (1483-1505) vindt begrijpelijkerwijze eveneens slechts weinig parallellen in schatten. Voor het overige lijkt het er op dat, voor wat de goudstukken betreft, er vooral oudere - 15de-eeuwse - munten gebruikt worden terwijl de zilveren munten klaarblijkelijk wat recenter zijn en in principe uit de - tweede helft van de (?) - 16de eeuw dateren ⁽³⁾.

Tekstuitgave:

Commissie Goijvaerts vander Maesen vanden scholtet ambacht van Coesen

Allen ende ijegelijcken den ghenen die dese onse commissie brieven sullen sien oft hoeren lesen saluijt. In Gode almachtich, met kennisse der waerheit dat wij ondergeschreven sonderlinghe betrouwen hebbende inden eersamen ende froemen man Goerdt vander Masen, gegonnen hebben midts desen onse scholtet ampt, stadholder ampt, meijersschap onder onse heerlickeijt van Coesen met sijnen aenhanck onder het bewint van Wijer, om die zelve officien ende ampten te bedienen, te

⁽³⁾ Voor de identificatie van de verschillende munten uit de Nederlanden zie voornamelijk H.E. VAN GELDER & M. HOC, *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols 1434-1713*. Amsterdam, 1960. Voor de vergelijking met het materiaal uit de schatten werd uitgegaan van A. VAN KEYMEULEN, *Les trésors monétaires modernes trouvés en Belgique 1434-1970*. Brussel, 1973 (*Cercle d'Etudes Numismatiques. Travaux* 6).

ij de gekende zilveren dat het bij de niet geïdenominaties. Menilver gebeurt. De helft idische en Habsburgse de zilveren Filips- en ogstwaarschijnlijk om anse stukken. Munten n - en Luik - Hoornse ter onmogelijk om de naal sprake van goud- iderling verschillen of en de Habsburgse Ne-

periode dan valt vooral 0% - op. In Belgische digd. Ook het relatief e Luikse prinsbisshop chts weinig parallellen oudstukken betreft, er zilveren munten klaar- an de (?) - 16de eeuw

oesen

llen sien oft hoeren lesen geschreven sonderlinghe Masen, gegonnen hebben e heerlickeijt van Coesen de ampten te bedienen, te

voornamelijk H.E. VAN GEL-713. Amsterdam, 1960. Voor EULEN, *Les trésors monétaires numismatiques*. Travaux 6).

nd van Loon 80 (2001)

gebruijcken ende exerceren als eenen goeden getrouwen stadthelder, scholtet ende meijer schuldich is te doen, ende te bedienen, voor ende omme alle gewoonlijcke rechten, profijten, emolumenten als sijn leste voorsaters gehadt hebben, dat der voorgenoemde Goert toecoemende officier hebben sal boven die gewoonlijcke rechten, alle emolumenten, preminentien, prouffijten, broecken ende penen amenden vallende ter oorsaeken van alle sijpende wonden, vuijtslaghen, wieckende wonden ende dobbel wonden ende van alle andere quetsueren ende broecken groot ende cleijne, behalven nochtans die compositien die gemaect mughten worden betreffende den vijff puncten ende andere excessen den lijve ende leven aengaende dat gebruijckt mochte worden, met conditie nochtans dat der selve Goert als officier van sulcke compositien sal trecken den thienden penninck, ende dat selve ampt oft ampten te bedienen totter tijt toe dat ick Adam ondergeschreven heer tot Coesen Wijer met hennen aenhanghe oft mijne naercoemelinghen wederomme gerestitueert ende betaelt hebben den voorgenoemden Goerden oft synen successeurs ende erffgenaemen drij hondert gulden brabant, die ick Adam van Kerckhem heer tot Coesen Wijer met honnen aenhanghe bekenne te vollen ontfangen te hebben vuijt handen Goerts voorschreven in dese specien naevollgende, te weten vijff ende twintich Philippus silveren daelders gereeckent tzamen maeckende vijff ende veertich gulden brabant, thien golde guldens in golde, goet van gouwe ende van gerechtighen gewichte tstück xxxvi stuver brabant, daer onder gereeckent eenen gouden Philippus daelder voor die werde voorschreven, noch thien rijcxsche daelders tstück xxxii stuyvers brabant, noch xxxiii penninghen van Berges tstück te vijf stuver maecken sess gulden brabant in pajement, veerthien gulden twe stuver brabant in brabant geslagen, tstück voor vier oort brabant, twe clemmer gulden tstück voor xxv stuyvers brabant, eenen karolus gulden xxvi stuyvers brabant, eenen rijder gulden xxvi stuver brabant, eenen golt gulden xxxvi stuver brabant, vier croonen metter sonnen tstück twe gulden ses stuyver brabant, noch in pajement vijffthien stuver brabant, realen iijz stuver tstück ende seven stuyver tot eenentwintich gulden, twe cruijs daelders tweentwintich ende eenen halven tstück xxxii stuver maecken vijffendertich gulden, noch tweendartich philippus gulden tstück dertich stuyver, seshien Metzger guldens in gouwe maecken tzamen xxix gulden vier stuver, onderhalve Andries gulden maecken tzamen twee gulden ende xiiii stuver, drije rijder gulden maecken drije gulden xviii stuver brabant, seshien hoornsguldens maecken negen gulden xii stuver, noch gegeven in pajement om xxxiiii gulden brabant als dat gengich ende gevich was anno xvc lxxv den sessentwintich januarij, met conditien dat ick met desen stucken gelts int wedergeven sal moghen volstaen oft metter rechter werden, des sal Goert voorschreven ter tijt zijnder officien lanck duerende mijnder hujsvrouwe schencken ten gewoonlijcken tijde ende daghe voor een nauwe jaer, alle jaer vier steen vlas, wellige officien sijn bedient geweest bijden voorschreven Goerden tot op datum xvc lxxvii den xxv novembris. Ende want dan elselijcke persoonen sijn geweest die meer penninghen mich Adam heer van Coesen geboden hebben, boven die voorschreven drije hondert gulden in specie boven geseet, soe heb ick den voorschreven Goert die voorseede commissie vernaut ende wederom gegonnen ende gegeven te bedienen in alle manieren ende conditien boven geschreven, des ist conditie dat Goert mich gheven ende reeckenen sal vijffthich gulden brabant twintich stuver vanden nauwen slage voordenden gulden brabant gereeckent ende noch voor een cauwe twintich gulden brabant, xx stuver der gelycker munten vanden nauwen slage voordenden gulden gereeckent, dije wellicke ick Adam heer tot Coesen Wijer etc. bekenne vuijt handen van Goert voorschreven ontfanghen te hebben, wellige accepten wille ick voor mij ende mijne naecomers, successeurs dat der voorschreven Goert hij ende zijne naecomers erffgenaemen zullen gebruijcken, besitten ende possederen voer die prouffijten, emolumenten, met alle conditien, vorwaerden voorschreven, totter tijt toe dat ick

Limburg-Het Oude Land van Loon 80 (2001)

oft mijne naecomers successeurs sal oft zullen den voorschreven Goert oft sijnen erffgenaemen successeurs wederom gerestitueert ende getaelt hebben die voorschreven drie hondert ende tseventich gulden brabant in stucken ende weerden boven gespecificeert ende getaelt. Ende vuyt cracht van dijen, soe beveel ick ondergeschreven uch mijnen gerichts luijden, leenluijden, meijere heerlickheijden voorschreven dat ghij den selven Goert accepteert voor mijnen officier ende inden eedt ende possessie stelt, laet ende halt in die possessie der voorschreven accepten, ende laet ende doen den selven genieten ende gebruijcken alle prouffijten, emolumenten, preeminentien, convenienten ende rechten alst van alder tyt gewoonlijck is geweest, ende hem vuyt cracht van deser onser commissien toestaende ende toegelaeten te genieten. In teecken der waerheijt heb ick, Adam van Kerckhem, heer der heerlickheyden voorschreven dese voorschreven commissie ende alle poincten, clausulen ende conditien daer in begrepen met mijnder eijgen handt onderteeckent, ende tot meerder vesticheijt met mijnen gewoonlijcken segele bevesticht ende aengehanghen, anno dusent vijfhondert sevenentseventich, den vierentwintichsten novembris. Opten vijff ende twintichsten aprilis anno dusent vijffhondert acht ende tseventich soe is die voorschreven commissie voor ons gericht van Coesen aenbracht om die selve te verziegelen. Soe hebben wij Claes Hoen, Renier Oliviers, Thomas Prijs, Wilhem Walt, schepenen, leenmannen ende laeten des heeren van Coesen voorschreven onse eijgen ziegelen hier onder laeten aenhanghen. Gegeven int jaer xvc lxxviii.

*Geregistreert ten verseucke van Jan vander Maesen, scholtz tot Coesen, vuyten originalen franchijcken briefff geschreven metter handt van Niclaes Hoen, schepene tot Coesen ende verziegelt met vier ziegelen in groenen wassche.
Quod attestor ego Clercx, secretarius tot Coesen.*

2. Rijksarchief Hasselt, Archief van de schepenbank van Mopertingen, nr. 11, fol. 141v-143v

De tweede tekst gaat over de verkoop van een rente door Frans van Merode, heer van Mopertingen en Hoelbeek, aan het kapittel van Sint-Servaas in Maastricht. Het kapittel stelde de heer van Mopertingen een som van 3200 gulden ter hand, in ruil waarvoor deze jaarlijks en tot bij de terugbetaling van dit bedrag, een rente *tegens den penninck XVIe*, of 200 gulden per jaar, zou betalen. De leningsakte werd in 1646 geregistreerd in het gichtregister van de schepenen van Mopertingen, omdat de goederen die Frans van Merode in Mopertingen en in Jonkholt bezat, in onderpand werden gesteld voor de stipte betaling van de rente.

Bij deze transactie gaat het om een som van een gans andere orde van grootte dan in het vorige document. Het bedrag in rekenmunt is meer dan 10-maal groter dan dat in Kozen. Het monetaire landschap is op bijna drie kwart eeuw daarenboven sterk gewijzigd, vooral geïnternationaliseerd waardoor een grotere variëteit aan stukken voorhanden is. Toch

oft sijnen erffgenaemen
ven drije hondert ende
ende getaelt. Ende vuyt
den, leenluijden, meijere
mijnen officier ende in-
even accepten, ende laet
umenten, preeminentien,
de hem vuyt cracht van
ecken der waerheijt heb
voorschreven commissie
t mijnder eijgen handt
t segele bevesticht ende
vintichsten novembris.
de tseventich soe is die
die selve te verziegelen.
schepenen, leenmannen
t hier onder laeten aen-

esen, vuyjten originalen
t Coesen ende verziegelt

nk van Mopertin-

van Merode, heer van
Maastricht. Het kapittel
1, in ruil waarvoor deze
ms den penninck XVIe,
46 geregistreerd in het
in die Frans van Merode
eld voor de stipte beta-

e van grootte dan in het
groter dan dat in Kozen.
sterk gewijzigd, vooral
in voorhanden is. Toch

blijft de bekommernis bestaan om zorgvuldig alle speciën te noteren om speculaties op de wisselkoersen zoveel mogelijk uit te sluiten. Er wordt gebruik gemaakt van de volgende munten:

Goud	
Dobbele Spanche pistollen	600-00-0
Quart d'escu ad 19 stuijver	475-00-0
Souveryenen	400-00-0
Nieuwe Jacobus	164-00-0
Fransche cronen	150-00-0
Halve Portugalois	126-10-0
Italiaensche pistolen	92-00-0
Halve Henr[icus] nobel	87-15-0
Quart d'escu wegende een rosennobel	74-00-0
Quart d'escu wegende 1 dobbelenaet	51-00-0
Italiaensche cronen	46-00-0
Rosenobelen	45-00-0
Halve Luycker pistolet	35-00-0
Angelotten	30-00-0
Quadruple escu de France	25-00-0
Vierdel Italiaensche pistolet	23-00-0
Portugalois	23-00-0
Leuwen	22-10-0
Dobbelducaet	13-10-0
Gulden	12-00-0
Quart d'escu ad 18 stuijver	10-16-0
Reaal	10-00-0
Zilver	
Ducatons	365-06-1
Matten ad 3-8 stuck	248-04-0
Luyker da[e]lders	39-12-0
Matten 3 quart	12-13-1
Pattacons	17-10-0

Dat dit grote bedrag voor bijna 80 % uitbetaald wordt in gouden munten, heeft ongetwijfeld voor een deel te maken met praktische overwegingen.

Het is niet mogelijk om alle goudmunten met zekerheid te identificeren omdat heel wat types veel nagebootst worden en het niet duidelijk is of hiermee voldoende rekening is gehouden. Het gaat daarbij vooral om de verschillende soorten *écu's* of schilden, die samen goed zijn voor bijna een kwart van de waarde van de gouden munten. Als men daar ook nog aan toevoegt de Engelse types zoals de rozennobels en de angelots, die beide in verschillende Nederlandse muntateliers geïmiteerd worden, evenals de niet geïdentificeerde gulden en dubbele ducaat dan kan bijna 30% niet toegewezen worden.

Toch kan men enkele grote blokken onderscheiden. Bijna een kwart van het bedrag in goud is afkomstige van Spaanse munten: dubbele pistolen en realen. Het ligt voor de hand dat het bij de souverainen, goed voor bijna 16%, wel degelijk gaat om gouden souverainen uit de Zuidelijke Nederlanden en niet om hun Engelse naamgenoten. Daarnaast vertegenwoordigen Engelse munten - Jacobus en Henricusnobel - nog bijna 10% van de waarde van de goudstukken. De met zekerheid als Franse munten - kronen en *quadruple escu* - geïdentificeerde stukken zijn goed voor bijna 7%. Ook de Portugese gouden munten zijn, met bijna 6%, relatief goed vertegenwoordigd, trouwens net als de Italiaanse, die goed zijn voor 4,5%. Veruit het zwakst vertegenwoordigd zijn de Luikse gouden munten die nauwelijks 1% van de waarde van de gouden munten uitmaken.

Hoewel over de preciese herkomst van de ducats enige discussie kan bestaan, mag men er waarschijnlijk toch van uitgaan dat ruim de helft van alle zilveren munten uit de Habsburgse Nederlanden stamt. De Spaanse matten zijn goed voor iets minder dan 40% van de waarde van de zilveren munten en de rest wordt geleverd door Luikse daalders.

De naam van sommige munten roept nochtans vragen op. Zo worden b.v. in Frankrijk wel *double* maar geen *quadruple écu's* geslagen en moeten deze laatste waarschijnlijk geïdentificeerd worden met *quadruple louis d'or*, die in 1640 door Louis XIII geslagen worden⁽⁴⁾. Ook de Luikse *pistolet*, ook *goude croone* genoemd, stelt een probleem omdat in Luik, voor zover bekend, geen halve kronen geslagen worden maar men met enige goede wil wel kan spreken van dubbele en enkele gouden kronen. Waarschijnlijk mag men daaruit afleiden dat de minderwaardige Luikse kronen gerekend werden als halve kronen.

⁽⁴⁾ J. DUPLESSY, *Les monnaies françaises royales de Hugues Capet à Louis XVI (987-1793)*. Dl. II. Parijs, & Maastricht, 1989, nr 1297.

eren omdat heel wat
oldoende rekening is
cu's of schilden, die
len munten. Als men
s en de angelots, die
n, evenals de niet geï-
egewezen worden.

art van het bedrag in
alen. Het ligt voor de
elijk gaat om gouden
e naamgenoten. Daar-
obel - nog bijna 10%
e munten - kronen en
%. Ook de Portugese
d, trouwens net als de
ordigd zijn de Luikse
munten uitmaken.

ssie kan bestaan, mag
zilveren munten uit de
or iets minder dan 40%
door Luikse daalders.

orden b.v. in Frankrijk
e laatste waarschijnlijk
or Louis XIII geslagen
nd, stelt een probleem
worden maar men met
kronen. Waarschijnlijk
n gerekend werden als

VI (987-1793). Dl. II. Parijs,

nd van Loon 80 (2001)

Indien men het beeld van de muntcirculatie zoals uit dit document blijkt, vergelijkt met muntschatten uit dezelfde tijd dan zijn er, net als te Kozen, interessante afwijkingen. Zo doen vooral de Spaanse munten het in de schatten opvallend minder goed.

Tekstuitgave:

Overmits Munix stadholder, Willem van Hese, Evert Coen ende Lambrechts, schepenen tot Mopertingen ende Holbeeck, den 13den octobris 1646, comparerende heere ende meester Leonardt Paludanus der rechten licentiaet, heeft bekent in naeme ende tot behoeve vanden hoege ende welgeboeren heere Francois grave van Merode, vrijheere van Oignyes ende Frentz, heere van Mopertingen ende Joncholt, naer vermoegen vande volmachte op hem comparant bij de voors. heere grave verleden ende hieronder volgende, ontfangen te hebben vuijt handen vanden heere Reyner de Reviere als tegenwoordige meester vanden broderschap ende de heeren van Sint Servaes kercke tot Maestricht die somme van 3200 gulden Maestrichter evaluatie van 15 augusti lestleden in naervolgende specien:

83 ½ silvere ducats ad 4 – 7 ½	365– 6–1
74 quart d'escu wegende een rosenobel ad 1 gulden	74– 0–0
54 quart d'escu wegende 1 dobbelencat ad 19 stuivers	51– 0–0
12 quart d'escu ad 18 stuivers	10–16–0
5 pattacons ad 3 – 10 stuck	17–10–0
19 Luycker dalders ad 36 stuivers stuck	34– 4–0
43 matten ad 3 – 8 stuck	146– 4–0
4 Italiaensche pistolen ad 23 stuck	92– 0–0
1 Portugalois	23– 0–0
1 quadruple d'escu de France	25– 0–0
8 Italiaensche cronen	46– 0–0
30 matten ad 3 – 8 stuck	102– 0–0
3 matten 3 quart	12–13–1
20 goude souvereynen ad 20 gulden stuck	400– 0–0
6 ½ henr. nobel ad 13 – 10 stuck	87–15–0
3 rosenobelen ad 15 gulden	45– 0–0
24 Fransche cronen ad 6 – 5	150– 0–0
50 dobbele Spanche pistolen ad 12 gulden	600– 0–0
10 nieuwe Jacobus ad 16 – 8	164– 0–0
1 vierdel Italiaense pistolet	23– 0–0
3 angelotten ad 10 gulden	30– 0–0
1 goude reaal	10– 0–0
5 ½ portugalois ad 23 gulden	126–10–0
3 goude leuwen ad 7 – 10	22–10–0
1 dobbelducat	13–10–0
3 golt gulden ad 4 gulden	12– 0–0
3 ½ Luycker pistolet ad 10 gulden	35– 0–0

500 quart d'escu ad 19 stuijvers	475- 0-0
3 Luycker daelder ad 36 stuijvers	5- 8-0
payement	0- 7-0
Summarum	3200- 0-0

Van welcke somme een duysent guldens geassigneert is aenden heer grave voors. te ontfangen vuyt handen vanden secretaris Happarts tot Brussele ende de meerest is ontfangen by den voors. heere Paludanus, om daer van jaerlix ende alle jaeren byden voors. heere grave betaelt te worden aende voors. heere capellanen de rente tegens den penninck XVIe, daeraff dat het ierste jaere sal coemen te vallen van huyden over een jaere ende soo voorts van jaere te jaere totter afflossinge toe, die sal moeten geschieden met een alinghe somme van 3200 der gelycke geevalueerde guldens inde voors. specien, ende tot verseeckeringe van t voors. capitael ende van jaerlix betaelinghe heeft den voors. comparant verbonden die guederen den voors. heere grave toebehorende onder Mopertingen ende Joncholt bestaende tsamen in meer als hondert bonderen soo weyden, bempden, wyeren, bosschen als ackerlant, ende voorts alle andere syne goederen tegenwordige ende toecoemende, hebbende den voors. heere grave byde voors. volmacht gelast aen Simon Lambrechts synen rentmeester, ende allen anderen die den selven inde recepte soude moegen volgen, ende oock aende wennen der voors. landeryen, aende voors. rentheeren alle jaere promptelycken te tellen ende te betaelen die rente, ende in cas van misbetalinge aende selve gepermitteert te moegen coemen tot evictie der panden met een conde van XV daegen, consenterende in condemnatie volontaire mede inde realisatie deser acte alomme daer t den voors. heeren goetduncken sal, tot dyen eyde constituerende allen thoenderen der selver, geloevende etc. Ende is den voors. heer Rener de Riviere in naeme der voors. heere capellanen inde voors. rente gegicht ende geguet naer onser bancken rechte. Salvo etc.

Volcht de voors. volmacht of constitutie.

Op huyden den 29sten augusti 1646 compareerde voor my Henrick Hozeus, openbaer notaris residerende binnen de stadt Doornick, ende die getuygen hier naergenoempt, den hoeghwelgeboeren heere Franchois grave van Merode, baron van Dongnys ende van Frentz etc., die welcke heere comparante heeft in alderbester ende sterckster forme geconstitueert ende volmachtich gemaect Leonardus Paludanus omme in syns heeren constituants naeme te lichten die somme van seven duysent meere oft min guldens Maestrichter weringe, omme daer van jaerlix ende alle jaeren betaelt te worden die rente tegens den penninck sesstien totter afflossinghe toe, ende tot assurantie vanden selve ende van goede jaerlix betaelinghe te verhypoticeren alle syns heeren goederen van Mopertingen, Joncholt, ende andere soo int particulier als int generael, die hy nu is hebbende ende naemaels soude coemen te vercrygen, eeghen vuytgescheyden, om in cas van misbetalinge te moegen coemen tot evictie der panden met een conde van XV daegen, geven mits desen oock onwederroepelycken laste ende commissie aen Simon Lambrechts rentmeester vanden voors. heere comparant ende aen alle anderen die inde voorseyde recepte soude moegen coemen te volgen, omme aenden gene die de voors. somme van seven duysent guldens min of meer sullen coemen te tellen, volcoemene last ende commissie om alle jaeren die pensioen vande voors. penningen ex paratis et promptioribus voor all te tellen, geloevende hem die ens vooral ende altyt te sullen goet houden ende passeren in reekeninge consenterende in condempnatie volontaire deser acte, alomme t'onderhouden ende volcommen by obligatie van persoen ende

475- 0-0
5- 8-0
0- 7-0
3200- 0-0

voors. te ontfangen
fangen by den voors.
ve betaelt te worden
lat het ierste jaere sal
ere totter afflossinge
ke geevalueerde gul-
van jaerlix betaelinge
e toebehorende onder
soo weyden, bempden,
n tegenwordige ende
aen Simon Lambrechts
moegen volgen, ende
ere promptelycken te
gepermitteert te moe-
rende in condemmatie
n goetduncken sal, tot
ide is den voors. heer
gicht ende geguet naer

zeus, openbaer notaris
naergenoempt, den
ys ende van Frentz etc.,
ne geconstitueert ende
tuants naeme te lichten
, omme daer van jaerlix
i totter afflossinghe toe,
erhypticieren alle syns
lier als int generael, die
ytgescheyden, om in cas
e van XV daegen, geven
Lambrechts rentmeester
e recepte soude moegen
duijsent guldens min of
eren die pensioen vande
nde hem die ens vooral
erende in condempnatie
igatie van persoene ende

goederen present ende toecoemende, ende syne hoirs ende erffgenamen renuntierende aen alles dat hier soude moegen tegenstaen ende preiudicieren. Aldus gedaen ende gepasseert tot Doornick vorseyt ter presentie van Charles Palant ende Philet Cavalier als getuygen hier toe geroepen ende gebeden bij my notaris voors. Onderteekent Hozeus notaris.

A tous ceulx qui ces presentes voiront ou ouirront, mayeur et eschevins de la ville et cité de Tournay salut. Scavoir faisons et pour chose veritable certiffions a tous quil appertiendera, que Henry Hozeus ayant escript et signé l'acte en dessus, est notaire apostolicque et royal deument admis par le juge des bailliaiges dudit Tournaij et Tournesis et que tous aultres actes quil passe et signe en ladicte qualite l'on ij adiouste plaine foij et credence tant en jugement que dehors, en tesmoing de quoy nous avons a cesdittes presentes fait mettre et apposer le cachet dudit eschevinage, quy furent faitces et donnees le vingtnoeufieme jour d'aoust mil six cens quarante six. (onderteekent:) J. Vandenart par ordonnance. 1646. Ende was opt spatium gedrukt den ziegel der stadt Dornicque in groonen wasch.

3. Johannes MANTELIUS, *Loci communes*..., handschrift bewaard in de Provinciale Bibliotheek Limburg, fonds Limburgensia ⁽⁵⁾

Wij ronden deze bijdrage af met een tekst die werd aangetroffen in *Loci communes*..., een handschrift dat allerhande losse aantekeningen bevat, die Mantelius in de loop der jaren verzamelde met het oog op latere publicaties.

De Hasseltse augustijnnermonnik Johannes Mantelius (1599-1676) geniet ook nu nog enige faam als historicus. Terwijl zijn religieus werk nog nauwelijks aandacht krijgt, blijven de *Hasseletum* (Leuven, 1663) en de posthume *Historiae lossensis* (Luik 1717) nog steeds van belang voor historisch onderzoek.

Vermits Mantelius zelden zijn - schriftelijke en mondelinge - bronnen opgeeft, zijn individuele aantekeningen moeilijk te dateren. De tekst die volgt, werd op één blad genoteerd en biedt op het eerste gezicht vrij uiteenlopende informatie, die bij nader onderzoek toch een grote onderlinge samenhang vertoont. Mantelius geeft een overzicht van verschillende soorten rekenmunten en hun onderdelen. Interessant is, dat hij tevens telkens de omrekening geeft in Rijnguldens zodat ook de onderlinge wisselkoersen gemak-

⁽⁵⁾ De meeste recente biografie van Mantelius werd door G. MICHIELS gepubliceerd in het *Nationaal Biografisch Woordenboek*. Dl. 6. Brussel, 1974, kol. 622-628. Michiels dateert de *Loci communes* ... van vóór 1637. G. CALUWAERTS, *Johannes Mantelius. Kroniek van Hasselt. Tekst en historische toelichting*, Hasselt s.d. geeft om de een of andere reden systematisch een verkeerde bewaarplaats op van de handschriften van Mantelius, ook van de *Loci communes*..., die ten tijde van deze publicatie bewaard werden in het Provinciaal Archief- en Documentatiecentrum en nu wel degelijk in de Provinciale Bibliotheek Limburg.

kelijk berekend kunnen worden. Daarna volgen enkele opmerkingen over de gewichtseenheden gebruikt bij het wegen van edele metalen en hun waarde per gewichtseenheid, enkele kanttelingen over de naam van enkele munten en tot slot een aantekening over de naam van een gewichtseenheid die vaak in verband met munten gebruikt wordt.

Tekstuitgave:

De valore pecunij... apud medij ... scriptores ut qui... veteres ...usuum libros intelligat

Vanden ponden, schellingen, penningen

<i>Een pont groot of een pont Vlaems</i>	<i>6 Rijns gulden</i>
<i>een schellinck</i>	<i>6 stuyvers</i>
<i>eenen penninck</i>	<i>3 stuyvers</i>
<i>eenen hellinck</i>	<i>18 mijten</i>
<i>eenen Engelschen</i>	<i>13 mijten</i>
<i>een pont Brabants</i>	<i>4 Rijns gulden</i>
<i>eenen schellinck</i>	<i>4 stuyvers</i>
<i>eenen penninck</i>	<i>1 pleck</i>
<i>eenen hellinck</i>	<i>12 mijten</i>
<i>een pont sweerts</i>	<i>16 stuyvers 2 plecken</i>
<i>eenen schellinck</i>	<i>4 plecken</i>
<i>eenen penninck</i>	<i>8 mijten</i>
<i>eenen hellinck</i>	<i>4 mijten</i>
<i>een pont Lovens</i>	<i>2 Rijns gulden 7 stuyvers en halven</i>
<i>eenen schellinck</i>	<i>7 plecken 3 mijten</i>
<i>eenen penningh</i>	<i>16 mijten</i>
<i>eenen hellinck</i>	<i>18 mijten</i>
<i>een pont Arthois</i>	<i>20 stuyvers</i>
<i>eenen schellingh</i>	<i>1 stuyver</i>
<i>eenen penningh</i>	<i>6 mijten</i>
<i>eenen hellinck</i>	<i>3 mijten</i>
<i>een pont paymens</i>	<i>20 mijten</i>
<i>eenen schellinck</i>	<i>1 mijte</i>
<i>eenen franck</i>	<i>16 mijten</i>
<i>eenen schellinck nuwe</i>	<i>1 stuyver 3 mijten</i>

en over de gewichts-
per gewichtseenheid,
een aantekening over
1 gebruikt wordt.

<i>een pont [Cruts]</i>	<i>15 Rijngulden</i>
<i>den ouden schilt</i>	<i>18 stuyvers 2 lauwen</i>
<i>den ouden grooten</i>	<i>vanderhalven stuyver 20 mijten</i>
<i>den Hollants gulden</i>	<i>16 stuyvers</i>
<i>den cheyns gulden</i>	<i>11 stuyvers</i>
<i>den cheyns mottoen</i>	<i>4 stuyvers 2 plecken</i>
<i>den vleesch mottoen</i>	<i>4 stuyvers en halven</i>

bro's intelligat

Nu om te verstaen de voorgaende prijzen van 't gelt moet ghij weten dat het minste gelt van Brabant plocht te wesen een mijte. Waer af datter negen gaen in een negemanneken daert den naem af heeft. Als ghij dit weet, is het princepaelste secreet van het voorgaende ontdeckt. En zo volght dan dat 12 mijten maken een stuyver.

Drij plecken maken eenen stuyver.

Een pleck twee oordekens, waer af de drij maken eenen halven stuyver.

Een hellinck vier mijten.

Sess mijten Vlaemsch maken een zisksen of negemanneken ende heeft van gelijcken den naem van schuijten.

Een lauwe: hoe veel die doet en weet ick noch niet.

n

In goude ende silver een pont maeckt 2 marcken.

Een marck is

8 oncen.

Een once

2 loot

een loot

10 Ingelsche

een once

20 Ingelsche

een marck gouts

60 Ingelsche

een marck silvers

8 oncen

een marck [cornel]

6 oncen

een marck van 't beste gout is werdigh

28 goutgulden 10 st 35 mijten

van 't minste alloye

15 goutgulden 4 st 8 mijten

van 't beste silver

21 goutgulden 13 st 44 mijten

van 't minste alloye

4 goutgulden 13 st 2 mijten

d'once

0 goutgulden 11 st 30 mijten

d'once van 't beste silver

2 goutgulden 14 st 44 mijten

2 plecken

n 7 stuyvers en halven
mijten

Nota den Phlippen, dien sommige mejnen het bester silver te wesen, en is in alloye d'once maer 2 goutgulden 1 st 44 mijten

In 't iaer 1546 vont men gelt in 't Duyts Nederland genaemt snaphaen, in 't Wals Berlingues, deden gemeynlyck 5 stuyvers Brabants, of drij batsen D...ijts, behalven den Venetiaenschen dede 6 stuyvers. Daer warenter Geldersche, van Campen, van Deventer, van Luyck daer Sint Hubertus op stont, te paerde met den iagersshoren aen den mont, van Cleven, daer eenige van minder alloye onder waren doende maer vier ende halven.

mijten

Slapers sijn testons.

Als ghij vint het gewicht of poids de Troyes, en peyst op d'oude Troianen niet, derwarts dat wij allen onse afkomsten ende uitschappen willen toe stueren, maer op drij of troys in 't walsch, dat is dat het gelt moet so gewichtigh sijn daer men mede betaelt, dat soe 't drij asen en half minder waecht, niemant genootsaect en is het selve t'ontfangen.

Ende en sal niemant gehouden sijn eenige vanden voorschreven penninghen t'ontfangen noch in betalinge te nemen, die op een troyken naer haer gewichte niet wegen en sellen het welke is drij greynen ende een half op elck stuck.

Puy de Troys compt van de stadt Troyen in Vranckrijck, wiens gewicht het alderbequaemste is geoordeeld geweest, ende wort noch tot hedensdagh gevolcht.

Adressen van de auteurs:

Rombout Nijssen
Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt

Raf Van Laere
Provinciale Bibliotheek Limburg
Martelarenlaan 17
3500 Hasselt